

TÜRKİYE’DE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN LIBERAL DÖNÜŞÜMÜ¹

1.Hakan Karıcı²

ORCID: 0000-0002-9442-3332

2.Ayfer Genç Yılmaz³

ORCID: 0000-0002-4714-0639

Başvuru Tarihi: 05.05.2022

Kabul Tarihi: 22.05.2022

Yayın Tarihi: 16.06.2022

ÖZET

Modern devletlerin şiddet tekili meşruiyeti, devletlerin uluslararası alanda başaktör olarak kabul edilmesi ile en baştan varlığı kabul edilen bir konudur. Güvenlik olgusu ise; henüz devletler sistemi var olmadan toplumların karşı karşıya kaldıkları tehditlerden dolayı her zaman varlığını kabul edebileceğimiz bir meseledir. Modern devletler sistemi ile birlikte; devleti meydana getiren toplulukların bir arada oluşturdukları güç, önce dış tehditlere karşı ortaya koydukları güce, daha sonra iç mekanizmadaki merkezileşme kapasiteleri ile ortaya koydukları iradeyle karşımıza çıkmıştır. Devletlerin meşru güç tekeli oluşturulan ordu kurumunun sivil otorite ile arasındaki ilişkiler, devletlerarası ekonomik ilişkilerden etkilendiği gibi sivil siyasetin siyasal yönelimi ile de bağlantılıdır. Bu çalışma Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin, liberalleşme süreci ile değişim geçirdiği ve güvenlik algısının farklı bir zemine yerleştiğini açıklamaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: : Türkiye Sivil-Asker İlişkileri, Ekonomi, Liberalleşme, Güvenlik,

LIBERAL TRANSFORMATION OF CIVIL-MILITARY RELATIONS IN TURKEY ABSTRACT

The legitimacy of the monopoly of violence by modern states is an issue that has been accepted from the very beginning, with states being accepted as the main actors in the international arena. The security phenomenon, on the other hand, is an issue that we can always accept due to the threats that societies face before the system of states exists. With the modern state system, the power created by the communities that make up the state first emerged with the power they put forward against external threats, and then with the will they displayed their capacity for centralization in the internal mechanism. The relations between the military institution, which constitutes the legitimate power monopoly of the states, and the civil authority are related to the political orientation of civil politics as well as being affected by interstate economic relations. This study will try to explain that civil-military relations in Turkey have changed with the liberalization process and that the perception of security has settled on a different ground.

Keywords: Turkish Civil-Military Relations, Economy, Liberalization, Security

¹ Bu makale çalışması “Güvenlik Kavramının Dönüşü Bağlamında 1990’lı Yıllar Sonrası Sivil-Asker İlişkileri Türkiye Örneği” tez çalışmasından türetilmiştir

² Öğrenci, Hakan KARCI, İstanbul Ticaret Üniversitesi, hakan.karci@istanbulticaret.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi , Ayfer GENÇ YILMAZ, İstanbul Ticaret Üniversitesi, agenc@ticaret.edu.tr

1. DEVLET VE ŞİDDET TEKELİ

Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin Batılı anlamda bir izlenim vermesi 2000’li yılları bulan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ordunun Türkiye siyasi hayatında önemli bir yeri vardır. Tanzimat kuşağı ve Cumhuriyeti kuracak olan kadrolarla birlikte gelen yukarıdan aşağı yenilik geleneği, Kurtuluş Savaşı mücadelesi veren ve Cumhuriyeti kuran kadroların, ordu eliyle ülke bütünlüğünü sağlamanın zaruri kılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında ordu yalnızca güvenlik anlamında değil, Cumhuriyet’in ve devlet mekanizmasının sağlayıcısı olarak temel yapı taşlarından birisi olmuştur. Özellikle siyasetin de bu anlamda ordu mensupları tarafından yönlendirilmesi, çok da yadsınamayacak bir durumdur diyebiliriz.

Türkiye’de ordu üzerine savunulan süreklilik tezini Seydi Çelik şu şekilde açıklamıştır;

“Günümüz Türkiye’inde ordu üzerine yazan pek çok araştırmacı, kendini, konuyu en eski tarihlerden itibaren ele almak zorunda hisseder. Toplumdan ayrı, uzmanlaşmış bir asker sınıfının olmadığı, eli silah tutan herkesin gerektiğinde savaştığı olduğu, göçer durumdaki eski Türk ordu-toplum geleneğinin, değinilmeden geçilmeyecek bir çekiciliğinin olduğunu kabul etmek gerekir. Bu nedenle araştırmacı, sadece Osmanlı Devletine değil, Selçuklu ve daha eski Türk devletlerindeki ordunun konumuna dahi değinmek ihtiyacı duyar...Türk ordusunun tarihten gelen “gelenekleri” ne işaret etmekte ve onun “devlet kurucu” bir ordu olduğu tezini öne çıkarmaktadırlar.” (Çelik, 2007)

Yazarın da belirttiği gibi aslında Türk ordusu, tarihinde ordu-millet yapısı ile var olmuş bir geleneğe ve devlet kurucu özelliğine sahiptir. Fakat daha sonra yerleşik hayata geçilmesi ile bu sistemde bir takım değişiklikler meydana geldiğine de değinir. Bizim açımızdan önemli olan her ne kadar yerleşik hayat geçilmesi ile profesyonel bir ordu kurumsallaşması sağlanmaya çalışılsa da, Cumhuriyet ile birlikte yukarıda da belirttiğimiz gibi ordunun devlet kurucu niteliği tekrar ön plana çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması aşamasında ordu olarak nitelendirilebileceğimiz Cumhuriyet’in kurucu kadroları, hem yabancı işgalci hareketlere karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi vermiş, hem de diğer yanda saltanat devrimi yaparak Osmanlı bürokrasisi ile gelenekselci halk kitlelerini karşısına almıştır. “Kurucu kadro, Cumhuriyetin yerleşmesinde de orduyu ideolojik bir aygıt olarak kullanmıştır. Öncelikle rejimi tehlikeye düşürecek her türlü eylemin bastırılmasında kullanılan ordu, aynı zamanda ülkenin dört bir tarafından gelmiş erler için bir okul olmuş, rejimin topluma benimsetilmesinin en önemli taşıyıcısı olmuştur.” (Çelik, 2007)Bu anlamda Cumhuriyetin temel ilkelerini ve yeni devletin mekanizmalarının hem savunucusu hem de koruyucusu anlamında ordunun önemi oldukça yüksektir. Yani Türkiye’de ordu sadece koruyucu politikalarla modern devlet yapısındaki sivil otoriteye tabii bir meşru güç tekelinden ziyade aynı zamanda Türk siyasal hayatındaki dönüşümün politika yapıcısı, modern devlet algısının uygulayıcısı konumunda olmuştur. Yeni Cumhuriyet döneminden itibaren uzunca bir süre askeri otorite herhangi bir sivil iradenin denetiminde olmamış, demokratikleşme hareketleri ile yeni yeni oluşan sivil irade ise genelde askeri otoritenin denetiminde olmuştur. Türkiye açısından sivil iradenin oluşması ile askeri otorite arasındaki “demokratik” ilişkilerin yerleşmesi, darbelere ve sancılı dönemlere sahne olmuştur.

Cumhuriyetin devamında, modern Türkiye açısından güvenlik algısının ana eksenini; genel anlamda İslami şeriat taraftarlarının Cumhuriyete karşı eylemleri ile, ilerleyen dönemde İslami kökenli Hizbullah ve PKK terör örgütü etrafında şekillenmiştir. Özellikle geleneksel, İslami eylemlerin demokrasiye zarar vereceği algısı ile yönetimin ordu çevresinde merkezileştiği bir dönem yaşanmıştır. Modern devlet yapılarının kurumsallaştığı Türkiye Cumhuriyeti’nde bu dönemde özellikle modern demokrasinin ve Cumhuriyet ilkelerinin yerleşmesi ve kurumsallaşması için mücadele verilmiştir. Bu mücadelenin etkili siyasi ayağını ordu mensuplarının kurduğu ve ordu geleneğine yakın Cumhuriyet Halk Partisi yürütmüştür diyebiliriz. Çok partili hayata geçinceye değin bu mekanizma içerisinde özellikle laiklik, Atatürkçülük, Devletçilik, Cumhuriyetçilik gibi pek çok ilkenin varlığını ve güvencesini ordu kendi tekelinde kontrol etmiş ve sınırlarını belirlemiştir.

Milli güvenlik kavramının tanımından yola çıkarsak, milli güvenlik politikası, milli güvenlik kavramının kapsadığı alan da dikkate alınırsa eğitimden ekonomiye, dış politikadan siyasi hareketlere, tüm siyasi alanı kapsayan resmi devlet politikalarının bütününe ifade etmektedir. (Tanör, 1997). Tanımdan yola çıkıldığında, kavramın genişliği, orduya yetki ve sorumlulukları açısından, milli güvenlik sorunu üzerinden herhangi bir konuya müdahale edebileceği bir alan tanımakta; bu durum ordunun dış tehditlerden ziyade içeride milli güvenlik sorunu haline gelen meselelerde iç politikada etkinliğini sürdürmesini sağlamıştır.

Yine Çelik, 1927-1944 arası dönemde, öncelikle Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra yaşanan "paşalar komplosu"ndan sonra rekabet yaratacak paşaları ordudan tasfiyesi ve meclisin kanunlarla kendisine verdiği yetkiler çerçevesinde sivil-asker ilişkilerinde istikrarın yakalandığını belirtir. (Çelik, 2007) Keza bu dönemden sonra çok partili hayata geçilmesi ile birlikte ordu-sivil ilişkilerinin de gerilmesi, ordunun biraz önce değindiğimiz savunuculuğu çerçevesinde çok da şaşırtıcı değildir. Aynı zamanda 1950'lerle birlikte NATO gibi uluslararası ortaklıklar da ordunun iç siyasetteki konumunu etkileyen faktörlerden birisidir. Yani, artık uluslararası dinamiklerinde ordu üzerinde, dolayısı ile ordu siyasasında etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında çok partili hayata geçiş şu açıdan önemlidir ki; Demokrat parti iktidarı ile birlikte Devlet-CHP-Ordu üçgeni kırılmış ve birbirinden ayrılmıştır. (Çelik, 2007) Çok partili hayata geçiş ile birlikte bu üçlü kırılma yaşasa da, ordu daha önce bahsettiğimiz savunucu-koruyucu perspektifinden vazgeçmemiştir. Nitekim yaşanan darbeler, müdahaleler ile ordu ideolojik kontrol aygıtı olarak varlığını, etkisini siyasetin sınırlanmasında hissettirmiştir. Özellikle 90'lara kadar iktidara gelen hükümetlerin siyasasında ordunun çevreleyici rolü baskındır. Bu ara dönemlerde kurulan hükümetler bir şekilde gerek darbe kaygısı gerekse siyasal meşruiyetlerini kaybetme kaygısı ile ordu ile düzeyli ilişkiler tesis etmeye çalışmıştır.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ GENEL EKONOMİK TABLO

Özellikle liberalleşmenin zaman zaman yaşandığı fakat görece siyasal istikrarın sağlanamadığı yıllarda ordunun rolüne ve dönemin ekonomik dinamiklerine bakmakta fayda var. Öncelikle 90'lı yıllara değin yaşanan liberalleşme süreci, çok partili hayat tecrübesi ve bu kavramların kurumsal yapılara yerleşmesi pek de kolay gerçekleşmemiştir. Çok partili döneme kadarki görece istikrarlı dönemin, çok partili dönemle birlikte duraksaması ve devamındaki küresel gelişmeler; II.Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte, Soğuk Savaş konjonktürünün varlığı beraberinde Türkiye'yi etkilemiştir. Bu etkiler daha çok ekonomik ve siyasidir diyebiliriz. Henüz kendi içerisindeki ekonomik kalkınmayı tamamlayamamış, farklı siyasi ideolojik çatışmalara sahne olmuş ve ordunun zaman zaman siyasete müdahale ettiği Türkiye, aynı zamanda bu küresel olgu ve krizlerin getirisi ile tam anlamıyla liberalleşmemiş ve sivil bir ekonomik kalkınma sağlayamamıştır. Bu dönemlerde ekonomi devlet eliyle kurulmaya, ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Ekonomik kalkınma adına yapılacak teşvik ve yatırımlar yine devlet ve yüksek bürokrasi aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Çağlar Keyder, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar" çalışmasında çok partili hayata geçişten sonraki ilk dönemlerden şu şekilde bahsetmiştir;

"Devletçilik, o sıralarda yeni sayılan bir uygulamanın tumturaklı adıydı. Üçüncü dünya milliyetçiliğinin 1960'lar ve 1970'lerdeki kalkınma modelinin verdiği ipuçlarından hareket ederek geriye bakıldığında, bu uygulamanın sonraları ana hatları ile tekrarlanacak bir tecrübenin ilk örneklerinden biri olduğu anlaşılır. Bu model, siyasal bir elit ile emeklemekte olan bir burjuvazinin hızlı bir birikim sağlamak için güçlerini birleştirerek ve de yeni bir toplumsal sistem kurma iddiasıyla, işçi sınıfını ağır baskılar altında tutup tarım sektörünü sömürürken, yalıtılmış bir milli ekonomi alanı yaratmalarına dayanır. Bütün bunlar, sınıf çıkarları arasındaki çatışmaları yadsıyarak korporarist bir toplum modeli kabul eden, şu ya da bu ölçüde yabancı düşmanlığına dayanan bir milli dayanışma çerçevesinde

gerçekleştirilir.” (Keyder, 1989)

Daha sonraki çözümlemelerinde Keyder, burjuva sınıfının yaratılmaya çalışılması ile, “ithal ikameci sanayileşme” modelinden bahseder. Buradaki amaç sanayileşmeyi sağlayabilmek ve yerli bir burjuva yaratmaktır. Yani nihai olarak uygulanmaya çalışılan ekonominin küresel pazarlarla entegrasyonu çerçevesinde, sanayileşmek ve gelişmektir. Bu noktaya değinmemizin nedeni, ekonomik düzlemde bir burjuva sınıfının oluşması, ya da yerli sivil ekonomik gücün oluşmasının önemidir. Özellikle 2000’li yıllara kadar ülke içerisindeki burjuvanın tam anlamıyla oluşmaması, liberalleşmenin ve küresel ekonomiye eklemlenmede gelişmiş bir Türkiye ekonomisinden bahsetmemiz mümkün değildir. Nihayetinde içerde siyasal bütünlüğünü sağlayabilen görece istikrarlı bir ülkede, sivil bir ekonomik gücün oluşumu, liberal ekonomilerde sivil kanadın da güçlenmesini beraberinde getirecektir. Bu güçlenme karşısında ordu kurumsal yapısı gereği hemen çözülmeyecek, ordunun çözülmesi 2000’li yıllarla birlikte izlenen politikalarla gerçekleşecektir.

Bu noktada asker-sivil ilişkilerini biraz incelemek ve genel anlamda ortaya koyulan fikirlere değinmemiz faydalı olacaktır.

3. ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE DENETLEYİCİ ORDU’NUN DÖNÜŞÜMÜ

Öncelikle, asker-sivil ilişkilerindeki karşılaştırmalı siyaset kuramları çerçevesinde temel yaklaşımlarla inceleyebiliriz.

Asker-Sivil ilişkileri açısından ilk inceleyebileceğimiz kuram “akılcı eylem” yaklaşımıdır. Bu bakış açısı özetle sivil-asker ilişkilerini çıkar-fayda ve kar-zarar hesaplamaları yönünden ele alır. Belirli dönemlerde sivil iktidarlar ile ordunun yakınlaşmasını, karşılıklı kazan-kazan veya fayda maksimizasyonu açısından açıklar. Burada tarafları bir araya getiren yada sivil-asker ilişkilerini yönlendiren olgu rasyonel-akılcı eylemlerdir. Örneğin; Turgut Özal döneminde hükümet, ekonomik faaliyetlerin koordinasyonu ve teşvik edilmesi için Savunma Sanayi Müsteşarlığını kurmuş ve Savunma Sanayi Fonu meydana getirmiştir. Bu arada F-16 ortak uçak projesi büyük ilerleme kaydetmiş ve bu da orduyu büyük ölçüde tatmin etmiş, bu da sivil-asker ilişkilerini demokratik bir düzleme getirmiştir. (Karaosmanoğlu & Gökakın, 2010)

Bunun yanında sivil-asker ilişkilerini açıklayan bir diğer yaklaşım “uluslararası yapısal” yaklaşımıdır. Uluslararası yapısal yaklaşım, sivil-ordu ilişkilerini, iç mekanizmaların yanında uluslararası konjonktürü de hesaba katarak inceler ve bölgesel uluslararası ortamın getirilerinin, iç siyasette sivil-ordu ilişkilerine yöne verebileceğine dikkat çeker. Bu anlamda bir ülkeye karşı dışarıdan bir tehdidin varlığı veya yokluğu ile içeride bir tehdidin varlığı ile yokluğu, sivil-ordu ilişkilerinde yakınlaşma ve uzaklaşmayı beraberinde getirir. Burada örnek olarak Türkiye’deki sivil-asker ilişkilerine uluslararası örgütlere eklemlenme sürecinde diğer ülkelerin model alınması veya bu uluslararası kurumların kriterlerine uyum sağlanması sonucunda ortaya çıkan ilişkiden bahsedebiliriz.

Kültürel yaklaşımda, sivil-asker ilişkilerini diğer pek çok şey gibi toplumsal bakış açısı ile açıklamaya çalışır. Bu bakış açısına göre onları yönlendiren fikirler, inançlar, yorumlar ve kültürel süreçlerdir. “Kültürel yaklaşım yoruma ve anlamaya dayanır. Aktörün kendi eylemine ve başkalarının eylemine atfettiği anlamları araştırır. Onun öznel durumunu, değerlerini, inançlarını ve fikirlerini ön plana çıkarır.” (Karaosmanoğlu & Gökakın, 2010) Yani sivil-asker ilişkilerini mekanizma içerisinde iki ayrı kurum olarak incelemeyiz, bu ilişkileri bir kurumun var olan inanç ve kültürü üzerinden değerlendirir. Kültürel açıdan bu perspektifle bakıldığında Türkiye’nin sivil-asker ilişkileri daha çok güvenlik kültürü odaklı şekillenmiştir diyebiliriz.

Bunların yanı sıra Türkiye özelinde düalist ve çatışmacı bir yaklaşımdan bahsetmemiz

de mümkündür. Burada sivil ve askeri otorite tamamen güç odaklı birbirine rakip iki ayrı kurum olarak vardır. “Türkiye ile ilgili araştırmaların çoğu Huntington’cu düalizmden hareket ederek asker ile sivil otorite arasında üstesinden gelinemeyen sürekli bir ikileşme, gerilim ve güç mücadelesi olduğu varsayımına dayanır.” (Karaosmanoğlu & Gökakın, 2010)

Bu kuramları açıkladıktan sonra Türkiye’nin zaman içerisinde sivil-ordu dönüşümünü nasıl yaşadığından bahsedebiliriz.

Türkiye’de “siyasi otonom” yani ordunun hükümetin anayasal iktidarı üzerinde ve ötesinde davranması, Cumhuriyet sonrası dönemin genel özelliğidir diyebiliriz. “Yüksek seviyede siyasi bağımsızlığa sahip ordular, sivil iktidarların kontrol ve otoritesine karşı gelebilirler ve bazı durumlarda seçimle görev almış hükümetlerden daha fazla karar alma yetkilerine sahip olurlar. Cumhuriyet tarihinde sivil-asker ilişkileri incelendiğinde TSK’nın yüksek oranlarda siyasi otonomiye sahip olduğu gözlemlenebilir. Sivil idareden bağımsızlığını sağlayan yasal düzenlemeler özellikle 1960 darbesinden sonra her müdahaleyle giderek artacak şekilde orduya veto yetkisi vermiş ve seçimle iktidara gelmiş sivil hükümetlerin karar alma yetilerini sınırlandırmıştır. (Gürsoy, 2014) Sivil-asker ilişkilerinde Cumhuriyet döneminin kısaca özeti aslında bu şekildedir. Bu kırılma özellikle 2000’li yıllardan sonra meydana gelecektir. Ordu bu dönemde NATO ile birlikte Batılı değerlere ve modernleşmeye kendisini sivil kanattan ve iktidardan daha yakın görmüştür. Bir yandan da bu anlamda modern ilkelerin ve Cumhuriyet ilkelerinin savunuculuğu bağlamında sivil üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmeye devam etmiştir.

İşte 2000’ler ile birlikte sivil kanat ordunun bu rolünü kendi bünyesine almaya başlayacaktır. Öncelikle tek parti dönemi ile birlikte, Avrupa Birliği sürecine giren Türkiye’de sivil kanadın modernleşmeyi kendi bünyesinde toplaması karşısında ordu bu duruma karşı çıkmayacaktır. Çünkü ordunun da esasen daha önce savunuculuğunu yaptığı Batılı değerlere karşı çıkması tezattır. İlk olarak siyasi iktidar bu anlamda ordunun batıcı perspektifini kullanarak, dış işlerinde daha aktif bir rol üstlenip, AB süreci çerçevesinde dış politikada askeriyeğin eksenini kırmaya çalışacak ve sivilleşmenin önünü açacaktır. (Sönmezoğlu, Özgür Baklacioğlu, & Terzi, 2012) Özellikle Dış İşleri Bakanlığı’nın yetki ve sorumluluklarının artırılması ile dış işleri ile alakalı Genel Kurmaya birtakım sınırlamalar getirilmesi önemlidir. AB adaylığı statüsünün tanınması sonrasında, 2000 yılından itibaren koşulluluk ilkesini karşılamak üzere uyum paketleri bünyesinde getirdiği hukuki düzenlemeler beraberinde, Türkiye’nin ulusal güvenlik anlayışı ile Türk silahlı kuvvetlerinin iç siyasi yapıdaki yeri ve dış politika/güvenlik politikası karar alma süreçlerindeki rolünü derinden etkileyen yapısal reformlara yol açtığı görülmektedir. (Kızılaslan, 2018) Batı tarzı bir modellemeye gidilen Türkiye açısından bu anlamda Avrupa Birliği süreci de asker-sivil ilişkileri üzerinde etkili olmuştur. “AB üyeliği amacıyla yapılan reformlar ile, kimi askerlerin içselleştirdiği Batılılaşma misyonu da önem kazanmış ve kendi kurumsal çıkarlarına ters düşse bile yaşanan dönüşüme TSK’nın karşı çıkmasına engel olmuştur.” (Gürsoy, 2014)

2000’li yılların başında aslında asker-sivil ilişkileri değişim içerisindedir. Biraz önce değindiğimiz Dış İşleri Bakanlığı’na yetki veren kanun kabulünün yanı sıra 2007’de yaşanan Cumhurbaşkanlığı krizinde ordu-sivil kanat arasında soğuk gerilimler yaşasa da, bu çekişmede sivil kanat demokratik çerçevede sivilleşme adına atabileceği adımlardan geri durmamış, aynı zamanda askeriyeğin algısını da değiştirmek durumunda bırakmıştır. Çünkü özellikle 2000’li yıllar ile birlikte küresel ordularda değişim yaşamıştır. Bunu açıklayan Huntington’ın çalışması askeri birlikler ve profesyonelliğin yükselişine odaklanır. Huntington çalışmasında objektif sivil kontrol kavramını ortaya atar. Ona göre, “objektif sivil kontrol, sivil liderler tarafından ordu için bir uzmanlık ve özerklik alanının ve orduya siyasi müdahalenin en aza indirilmesinin kabul edilmesi ve tanınmasını içerir”. (Huntington, 1981) Feaver ise buradan esinlenerek “Onun çalışmasının merkezinde sivil-askeri ilişkiler problemi vardır. Sivil kontrolün arzulanması ile askeri güvenlik ihtiyacının arasındaki gerilimi tanımlamaya çalışır. Eleştirisinde, sivil kontrol, dışarıdan gelebilecek tehditlere

karşı korunmadan feragat ederken askeri gücü minimize ederek varlığını pekiştirir” çıkarımında bulunur. (Feaver, 1996) Ona göre askeriye profesyonelliği, sivil güvenliğinin sağlanması ve sivile olan itaatle doğru orantılıdır.

Daha önce çok partili hayata geçiş, sonrasında küresel etkenler, darbeler vb. faktörlerden dolayı gerçekleşemeyen sivil-ordu ilişkilerindeki demokratikleşme sürecinin, 2000 sonrasında gerçekleşmesinin altında daha önce belirttiğimiz açıklayıcı kuramların geçerli olduğu bir dönemin yaşanması ile sağlandığını belirtelim. Bu açıdan bakıldığında; Türkiye’de 2000’lerle birlikte kültürel olarak daha önce gerçekleşen askeri darbelerden ötürü, toplumun büyük bir çoğunluğunun askeri müdahalelere karşı oluşu kültürel yaklaşım açısından, asker-sivil ilişkilerinin demokratikleşmesinde açıklayıcıdır. Aynı zamanda, 2000’li yıllarla birlikte tek başına iktidar olarak hükümeti kuran Ak Parti hükümetinin, daha önce belirttiğimiz şekilde, Batılı değerleri, taşıyıcısı ve savunucusu konumunda olan ordunun elinden alması ve bu sorumluluğun hükümete yüklenmesi ile sivil kanat, askeriye karşısında güçlenmiştir. Bu da akılcı eylemci yaklaşım açısından, Türkiye’de 2000’li yıllar, sivil-askeri ilişkilerin dönüşümü açısından önemli bir noktadır. Uzun tartışmalar yaşanmasına sebep olacak Milli Güvenlik Kurulu değişiklikleri Avrupa Birliği süreci öne çıkarılarak yapılabilmektedir. Özellikle 118. Madde epey değişikliğe uğramıştır, bu düzenlemeler ile kuruldaki sivil sayısı artırılmıştır. Görüş bildiren bir kurul olmasına son verilerek tavsiye verir hale gelmiştir. Öncelikli gündeme alınma şartı da kaldırılmıştır. (Erdem, 2005) Tabii, asker-sivil arasında özellikle bu dönemki mücadele, düalist-çatışmacı perspektiften de değerlendirilebilir. Çünkü bu dönemde, sivil kanat ile askeriye arasındaki ilişkiler özellikle 2010’lu yıllara kadar gergin seyretmiştir. Bu da karşılıklı güç çatışmasına dayalı olarak bu açıdan ele alınabilir. Özellikle bu yaklaşımın, 15 Temmuz süreci ile daha geri planda kaldığı, bu süreçten sonra sivil kanadın ilişkilerde daha da ağırlık kazandığını söylememiz doğru olacaktır. Diğer bir etken ise uluslararası ortam ve dinamikleridir. Bu konjonktür de 2000’li yıllar ile birlikte Türkiye’deki sivil-askeri dönüşümü açıklamaları bakımından oldukça önemlidir. Çünkü bir NATO üyesi olarak, Soğuk Savaş’ın bitmesi ve NATO ordularının daha farklı küresel hedeflere yönelmesinin yanı sıra, dünya üzerinde demokratikleşme sürecine ilişkin ilerlemeler ve özellikle AB üyelik süreci ile içeride düzenlemeler yapılması açısından, uluslararası yapısal yaklaşım, Türkiye’deki bu dönüşümü açıklamada önemli bir yere sahiptir. Mesela AB’ni ele alacak olursak; çoğu Avrupa ülkesinin kendisine has bir düzeni vardır. AB, birliğe üye veya üye olmak isteyen ülkeler açısından sivil-asker ilişkilerini doğrudan düzenlemez. Her ülke kendi tarihi, siyasi ve toplumsal gerçeklerine göre çerçevenin içini doldurarak kendine özgü bir modele sahiptir. Ortak çerçeve ise, askerin siyasi otoriteye bağlı olmasını, siyasi otorite tarafından etkili bir şekilde denetlenebilmesini iki başlı yargı sisteminin terk edilmesini, tüm askeri harcamaların hem yürütme hem de parlamento tarafından etkili bir biçimde denetlenmesini ve askerin sivil kamu kurumlarında temsil edilmemesini temin edecek genel ilkeleri içerir. (Karaosmanoğlu & Gökakın, Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Unutulan Boyutları, 2010) Türkiye, özellikle 2000’lerin başında ivme kazanan bu eklemleme süreci ile asker-sivil ilişkilerinde gözle görülür bir değişim sürecine girmiştir. . AB ile müzakerelerin başlaması adına önemli ilerlemeler hedeflenmiştir. Sayısal anlamda çokça çıkarılan uyum paketlerinin içeriği açısından, özgürlük ve demokrasi adına önemli maddeler bu paketlerin özünü oluşturmaktadır. Bu uyum yasaların özünü; ifade özgürlüğü, derneklerle alakalı sivil toplumun güçlendirilmesi adına atılan adımlar, sivil toplumla alakalı olan bir diğer etmen olan toplanma hürriyeti, din hürriyeti, işkence, azınlık hakları, insan haklarıyla ilgili düzenlemeler ve konumuzla alakalı olan asker siyaset ilişkisine dair düzenlemeler oluşturmaktadır (Kurban, 2014).

4. LIBERALLEŞMENİN ETKİSİ

Bunun yanında, aslında Türkiye’de ordu-sivil ilişkilerine yön vermesi bakımından, 2000’li yıllardaki ekonomik gelişmenin de önemini belirtmemiz gerekir ki aslında

gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye için bu çalışmada sivil-asker ilişkilerindeki en önemli etkenlerden birisi de ekonomidir. Daha önce Çağlar Keyder'in Cumhuriyet dönemi ekonomisi ile alakalı çıkarımlarını paylaşmıştık. Buradan hareketle, 2000'lerle birlikte Türkiye'de sivil-asker ilişkilerine yön vermesi bakımından ekonominin de önemle üzerinde durmamız gerekir. Daha önce Keyer'in bahsettiği şekilde tam anlamıyla güçlenmemiş bir burjuva sınıfının varlığı, kendi ülke sınırları içerisinde devlet eliyle yönlendirilmeye çalışılan ekonomik yatırımlar, özellikle 2000'lerle oldukça değişmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde ülke içerisindeki Keyder'in burjuvazi olarak bahsettiği, sivil ticari kanat, ülke siyasetinin de görece istikrarlı bir döneme girmesi ile daha fazla liberalleşme imkânı bulmuştur. Bu dönem ile birlikte, yurt dışı pazarlarına daha çok giren, uluslararası konjonktürde daha çok küresel ticari faaliyet içerisinde yer alan bir Türkiye vardır. Türkiye'nin Batılı değerlere önem veren siyasi duruşu da aynı zamanda doğrudan yatırımlar çekerek Batı ülkeleri ile olan ticari hinterlandını genişletmiş, ekonomik bir refah getirmiştir. Ekonomik olarak görece daha istikrarlı bu dönem, artan ticari faaliyetler, ülke içerisinde halkın liberalleşmesini ve liberal değerlerin daha fazla içselleştirmesini sağlaması bakımından önemlidir. Ekonomik liberalizasyonun da sağlanması ile birlikte, askeriye karşı olmasa da sivil kanat kendi içerisinde bir güç unsuru da elde etmiştir. Bunun yanında askeriye liberalleşmek durumunda kalmıştır. Bu liberal unsurlar ve değerler askeriye de daha önceki statükocu düşünce yapısından arındırmıştır. Daha önce belirttiğimiz uluslararası konjonktürün , halkın kültürel değişiminin ve siyasi kanadın akılcı-eylemci tavrının yanına bu ekonomik faktörler de eklenince, sivil-ordu ilişkileri daha da demokratikleşmek durumunda kalmıştır.

5. SONUÇ

Günümüzde sivil-asker ilişkileri sürekli bir dönüşüm içerisinde diyebiliriz. Tarihsel açıdan ele aldığımızda devletleri meydana getiren toplulukların olmazsa olmaz önceliği güvenlidir. Aslında bireyler güvenlik kaygısı ile ortak yaşamı, ortak yaşam ve topluluklar ise devleti meydana getirmiştir desek yanlış sayılmayız. Batılı devletler, Orta Çağ'ın o karanlık döneminden sonra “modern demokrasi”yi ne kadar uzun yıllara yayılan mücadeleler sonucu elde etmişlerse, bugün Türkiye açısından geleneksel bir devlet geleneğinden modern devlet yapısına geçiş de hem yapısal açıdan yukarıdan aşağıya hem de tarihsel açıdan gecikmeli yaşanmasından ötürü bir dizi problemi beraberinde getirmiştir.

Demokrasilerle birlikte modern ordular da, uluslararası ortamda meşru güç kullanma tekeli elinde bulunduran devletler için hayati öneme sahip kurumlardır. Demokratik çerçevede bu denli güçlü olması gereken ordu gibi kurumların sivil otorite ile nasıl denetime tabii tutulacağı denklemi, Türk siyasi tarihi açısından sorunlu geçmiştir. Özellikle Türkiye açısından ordu, Cumhuriyet yıllarında sivil kanadın dışında ve yönetimde daha etkin konumda olmuştur. Aslına bakılırsa ordu kendisini bizzat Cumhuriyet'in kurucusu ve koruyucusu olarak görmüş, bunda Cumhuriyet'in ve yeni devletin kurulmasındaki askeri kadrolar son derece önemli olmuştur. Cumhuriyet ilkelerine karşı her türlü dini veya siyasi hareket, Türkiye'de orduyu harekete geçirmiş ve yönetimin kontrolünü elinde tutmaya gayret etmiştir. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerindeki dönüşüm, yukarıda mevcut kuramlar çerçevesinde incelenmeye çalışılmış ve özellikle liberalleşme ve ekonominin bu dönüşümün üzerinde etkili bir aktör olduğu değerlendirilmiştir. Modern demokratik toplumlarda sivil-asker ilişkileri açısından dönüşüm çok daha erken sağlanmış olsa da, ülkemizde daha geç bir dönemde tezahür etmiş durumdadır. Bu durum her ne kadar diğer açıklayıcı kuramlarla ifade edilse de, ordu karşısında güçlenmek önemli ölçüde toplum ve sivil açıdan ekonomik olarak güçlenme ile sağlanacaktır. Liberalleşme ve ekonomik gelişimin toplumda yarattığı kültürel değişim, uluslararası ortamda modern toplumlarda ordu-sivil ilişkilerinin yakalanması bakımından önemli addedilmektedir. Türkiye'deki sivil-asker ilişkileri bu açıdan ele alındığında, ekonomik faktörler, sivil kanadın gücünü arttırmakla kalmamış, liberalizasyonun sağlanması ile bu değerler askeriye tarafından da kabul edilmek durumunda kalmıştır. Özellikle Batılı ve demokratik değerlere sivil otoriteler ve hükümetler tarafından verilen değer, AB uyum süreci gibi faktörler, beraberinde Türkiye

için artan ticaret, yeni pazarlar ve ekonomik istikrarı getirmiş, bu durum da hem halkın liberalleşmesini sağlamış, hem de sivil-asker ilişkilerinde farklı bir eksen yaratmıştır. Bu durumda yine AB uyum yasaları ve liberalleşmenin de etkisi ile ordu dış politik konulardan uzaklaştırılmış, iç siyasette yaşanan Liberal hava ile sivil iradenin etkisi altına girmek durumunda kalmıştır.

Bu konjonktür beraberinde modern Türkiye için yeni güvenlik kaygıları oluşturmuştur. 2000’li yılların başlarında Ortadoğu’da patlak veren ve halen silsile halinde devam eden savaşlar ve iç savaşlar, sivil otoritenin dış politikada etkinliğinin önünü açmış, hem iç politikada ordu üzerinde kararlar verebilen bir yönetim anlayışı getirmiş, hem de sınır güvenliği açısından var olan tehditlere karşı güvenlik kaygısından da ordunun bu duruma karşı gelmesi zorlaşmıştır.

Son dönemde özellikle Türkiye ve bölgede yaşanan olaylar, askeriye için önemli kılmakla birlikte değişen savaş koşullarının varlığının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bölgemizin yanında yaşanan olaylar, post-modern savaşlardakinden çok farklı bir askeri donanıma sahip olmayı gerektirir. Bu anlamda önemi artan askeri teknoloji ile bu teknolojiyi üretmek yada satın almak sivil ekonominin güçlü olmasına dayanmaktadır. Savunma sanayinin görece dışa daha çok bağımlı olduğu ülkemizde TSK’nın bölgede ve uluslararası konjonktürde müdahale etme kapasitesi ve gücü sivil ekonominin sağladığı imkânlarla da bağlıdır diyebiliriz. Örneğin ülkemizde üretilen Silahlı İnsansız Hava Araçları özel teşebbüs merkezli yatırımların bir sonucu olarak sivil otoritenin desteği ile ordu için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Bu anlamda ekonomik faktörler hem dolaylı yollardan liberalleşme ile birlikte sivil-ordu ilişkilerini düzenlerken, hem de doğrudan doğruya değişen müdahale koşulları ve askeri yapılanma çerçevesinde sivil-ordu ilişkilerini etkilemektedir. Bu doğrultuda ekonomik faktörler de özellikle Türkiye’de sivil-ordu ilişkilerini açıklayan diğer kuramların yanında açıklayıcı bir anlam barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Çelik, S. (2007). Devlet ve Asker. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Erdem, F. H. (2005). Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil-Asker İlişkilerinin Genel Görünümü. (A. Küçük, ve Diğerleri Der.)21 .Yüzyılım Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, ss.751-774
- Feaver, P. D. (1996). The Civil-Military Problematique: Huntington, Jonowitz, and the Question of Civil Control. ARMED FORCES & SOCIETY, 23(2), 149-178.
- Gürsoy, Y. (2014). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11(43), 157-180.
- Huntington, S. P. (1981). The Soldier and The State. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Karaosmanoğlu, A., & Gökakın, B. Ö. (2010). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Unutulan Boyutları. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 7(27), 29-50.
- Keyder, Ç. (1989). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kızılaslan, K. U. (2018) Dış Politikanın Sivil-Asker İlişkileri Üzerindeki Etkisi: Ab Koşulluluk İlkesi Ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Paradigması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- Kurban, A. (2014). Ak Parti Dönemi Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü. Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sönmezoğlu, F., Özgür Baklacıoğlu, N., & Terzi, Ö. (2012). 21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi. DER Yayınları.
- Tanör, B. (1997), Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

